

Romana Štorková Maliti

Nech žije kríza drámy!

V rozhovore publikovanom v *Lidových novinách* známy český literárny historik, romanista a prekladateľ Jiří Pelán s určitou mierou nespokojnosti na otázku o sociologickej orientácii umenia, napríklad v podobe dokumentárneho divadla, konštatoval:

To je trend zásadného významu. Signalizuje koniec aristotelské estetiky a potlačení, ne-li likvidaci dramatického autora. [...] tomuhle by se mělo říkat jinak než divadlo. Každopádně je to velká proměna paradigmatu. Všimněte si, že do první poloviny 20. století jste pro každé století našla v literárních dějinách kapitolu, která se jmenovala Drama, protože drama bylo vedle lyriky a epiky třetím velkým žánrem. Tuhle kapitolu ale už pro dnešek v kompendiích nenajdete, z literárního prostoru divadlo odchází. Je tu velký důraz na performanci a na vizualitu, ne na literárnost textu.

Rozpor, na ktorý naráža Pelán, v istom zmysle formuje východisko a stojí na počiatku kolektívnej monografie *Text a divadlo*. Otázky, ktoré tento rozpor vzbudzuje a ktoré sa v rozličných obmenách objavujú a opakujú v štúdiách jednotlivých autorov, totiž provokujú rovnako filológov, ako aj teatroológov. A osobnosti súčasnej českej a slovenskej literárnej

a divadelnej vedy sa v tomto diskurze stretávajú a v istom zmysle zhodujú.

Monografia je na jednej strane potvrdením, že pokiaľ ide o nové pohľady na teóriu drámy, bude musieť súčasná slovenská a česká teatroológia splácať dlhy väčšie než v oblasti divadelnej histórie a reflexie divadelnej tvorby. No na druhej strane musíme uznať, že je poctivým príspevkom k téme, predovšetkým k, vo svetovej vede prevládajúcemu, výskumu performativity textu a uvažovaniu o texte na pomedzí dramatického a postdramatického. Kniha je tiež dôkazom toho, že spolupráca literárnej a divadelnej vedy v tejto oblasti je viac než žiadaná. Môže byť impulzom pre koncepčné a systematické bádanie v oblasti výskumu vzťahu textu a divadla, ako aj v oblasti literárnej a divadelnej komunikácie. Tento prísľub podporuje aj niekoľko ďalších skutočností: vytvorenie Tému pro výzkum moderního českého divadla Ústavu pro českou literaturu AV ČR (od 2017) či realizácia edície nakladateľstva Academia pod názvom Teatrologica, na ktorej vyššie uvedený tím spolupracuje. A tak ma viac ako ku kritickému hodnoteniu táto publikácia inšpirovala k zamysleniu a ďalším otázkam o tom, čo je a čo už nie je divadelný text a čo sa s takým textom deje alebo nedeje v divadle.

Už v roku 2018, teda len rok po svojom vzniku a po stabilizovaní badateľského okruhu tímu, sa uskutočnilo kolokvium *Text a divadlo*, ktoré chcelo „vymezené badateľské pole nahlédnout z různých perspektiv a ukázat tak způsoby, jimiž lze k relaci drama (případně nedramatický text) a divadlo v současné literární vědě či teatrologii přistupovat.“ Ambície kolokvia a ich následné odzrkadlenie v zborníku možno neprinesly zásadnejšie odpovede na mnoho vyslovených otázok, ale celkom seabavedomo prezentovali konkrétne východiská a možné smery aktuálneho bádania. A dosvedčily rôznorodosť tém a perspektív bádania a dokonca aj istú odlišnosť prístupu českého a slovenského výskumu, ktorá v intenciách vzájomného potvrdzovania si kultúrnej blízkosti možno prekvapí. Storočie trvajúca a nikdy nekončiaca kríza drámy (alebo divadelného textu, alebo textu pre divadlo, či dokonca nedramatického textu a písania pre divadlo, ak chcete, pretože editori nás nabádajú k tomu, aby sme si uvedomovali, že text je samozrejme širší a v pozitívnom zmysle menej ukázaný pojem ako dráma) a jej vzťah k divadlu je neustále životodarným zdrojom myslenia o divadle.

Čo je text, čo je divadlo... a kto je autor?

Z programu dvojdného kolokvia, ktoré sa uskutočnilo v júni 2018 v Prahe, sa dozvedáme, že v ôsmich blokoch svoje príspevky prezentovalo dvadsaťpäť osobností súčasnej vedy. Autorský kolektív monografie vytvorila nakoniec veľká časť z nich – osemnásť vrátane autora ťažiskovej a obsiahlej úvodnej štúdie. Štúdia literárneho historika a teoretika Pavla Janouška „Divadlo a text jako průnik fuzzy množin / Úvaha nejen teoretická“, ktorá bola tiež témou diskusného panelu kolokvia, vymedzuje terminologický, argumentačný a teoretický terén, v ktorom sa budeme (alebo môžeme) pohybovať a podporuje ho konkrétnymi príkladmi okrem iného i zo súčasného českého divadla. Originálne vnímať a sledovať vzťah textu a divadla ako „fuzzy“ množinu – takto nás autor nabáda k tomu, aby sme počítali s nejasnosťou, rozostrenosťou a neistotou fenoménov, ich súvislosťou a opozíciou. Ostatné štúdie sú rozdelené do šiestich častí: Teorie současného dramatu / divadelního textu; Poetiky – dramatické a režijné; Dobové fenomény – publikovanie a recepcie díla; Intertextové vztahy – v operním libretu a dramatizacích literárnych textů; Dramatičtí autoři a Performeri a písničkáři. Smerovanie od všeobecnejšie zameraných textov ku konkrétnym fenoménom bolo cieľom editorského tímu:

Struktura celé knihy tak pokrýva mnoho-rozmerný fenomén vzťahu textu a divadla na niekoľkých úrovniach. V úvodných statích se jeho povaha představuje především v obecné, teoretické rovině, kdežto závěrečné oddíly

knihy tento vztah demonstrují na jednom historicky jedinečném fenoménu.

V štúdiách v prvej, teoretickej časti si predovšetkým potvrdzujeme neútlmivú inšpiratívnosť Lehmannovho konceptu postdramatického divadla (nielen ako zásadného východiska akýchkoľvek úvah o súčasnom divadle, ale tiež ako cesty k pochopeniu dramatického textu) s rešpektovaním originality výsledkov bádania jeho predchodkyne – Gerdy Poschman. Štúdie Lenky Jungmannovej, Zuzany Augustovej a Terezy Pavelkovej, okrem definovania bazálnych východísk a možností ako nahlíadať súčasný dramatický text, ilustrujú znaky narúšania, či dokonca popretia dramatickej formy v tvorbe Elfriede Jelinek.

Blok dopĺňa príspevok Roberta Kolára dokumentujúci realizovaný verzologický výskum súčasnej českej hry a prinášajúci povznášajúce uvedomenie, že lyrika v súčasnej dráme v záplave dokumentárne a faktograficky ladenej dramatiky existuje. Monografia priam nabáda ku komparácii používania termínu text a termínu divadlo. Medzi autormi a autorkami postupne sledujeme nepriamu polemiku a živú diskusiu k otázkam terminologickým. Kým niektorí sa v intenciách témy kolokvia vymedzujú voči označeniu dráma (napríklad slovné spojenie „psaní pro divadlo“ v názve príspevku T. Pavelkovej), iní pracujú s tradične zaužívaným pojmom divadelná hra, alebo hra ako „synonymum užšího žánrového označení „dráma““. Čitateľsky potešia príspevky riskujúce, ktoré spája badateľská a názorová odvaha. Takým je fundovaná štúdia Jany B. Wild pomenúvajúca a kriticky nahládzajúca vzťah slovenskej a českej shakespearistiky a dekády trvajúce monopoly v oblasti umeleckého prekladu hier Williama Shakespeara. V zmysle rizika je podnetný tiež ideový koncept Aleša Merenusa s víziou skúmať poetiku českej hry v širokej korelácii javov naratívnej kultúry, pričom autor, na rozdiel od prevládajúcej tendencie orientovať sa na západnú vedu, hľadá východisko vo Veselovského vymedzení historickej poetiky. Vyniká tiež pohľad na súčasnú slovenskú operu z hľadiska jazyka a práce s jazykom – lingvistická analýza Michaely Mojžišovej a jej rozprávanie o jazyku je vlastne muzikálnejšie než by bolo rozprávanie o hudbe. Inovatívne sú pohľady mladých vedcov na už uzavreté umelecké fenomény a hľadanie divadelnosti/performativity v literatúre a piesni – Jakuba Kapičiaka na Dmitrija Prigova a moskevský konceptualizmus a Zuzany Spodniakovej na piesňovú tvorbu Vladimíra Vysockého.

Limity vzájomnosti

Je škoda, že diskurz o vzťahu textu a divadla je geograficky obmedzený na „Česko-Slovensko“. Radi by sme nahládli do aktuálneho uvažovania

aspoň v stredoeurópskom regióne. Sú impulzy českého a slovenského vedeckého prostredia dostatočne vzájomne využité a využiteľné? Aké sú možnosti presahov? Vzniká kontinuálna diskusia, alebo ide o predpokladateľné, do seba uzavreté a simultánne plynúce prístupy?

Pri nedávnej redakčnej práci na zborníku o česko-slovenskej vzájomnosti v divadle som nadobudla pocit, že vzájomnosť českej a slovenskej teatrologie je rovnako silná ako je prirodzená. Nie je napríklad uvažovanie o vlastných autoroch alebo dramatických textoch výlučné a limitujúce? Hoci paradoxne, keď sme čítali Fránekovu analýzu Jaroslava Hilberta a Kročanovej rozbor Júliusa Barča-Ivana, nachádzali sme podobnosť duchovného rozmeru ich tvorby a problémov možného inscenovania v dnešnom divadle.

Myšlienkovým predchodcom publikácie *Text a divadlo* bola kolektívna monografia z produkcie Nakladatelství AMU z roku 2017 s názvom *Horizonty evropského dramatu. Současný divadelní text mezi dramatickými a postdramatickými tendencemi*. Je orientovaná „iba“ na súčasnú drámu, ale prináša vzrušivý medzikultúrny dialóg s komparatívnym prístupom – sondy českých teatrologov do inonárodných dramatik a príspevky zahraničných bádateľov v angličtine. Publikácie sa navzájom „zdravo“ dopĺňajú – *Horizonty* s odvážnejším interkultúrnym záberom a *Text a divadlo* s teatrologicko-filologickým dialógom a potvrdením, že pohľad súčasnej vedy na text sa nemusí orientovať iba na text súčasný a na fenomény rýdzo divadelné. Je výborné, že v českom (a poťažmo slovenskom) prostredí vznikli v relatívne krátkom časovom rozmedzí takéto ambiciózne a inšpiratívne publikácie.

Aleš Merenus – Iva Mikulová – Jitka Šotková (eds.). *Text a divadlo*. Praha: Academia, 2019. 411 s.

Romana Štorková Maliti je teatroložka a prekladateľka.

